

AİLE İKTİDAR İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ENGELLİ KADIN OLMAK*

BEING A DISABLED WOMAN IN THE CONTEXT OF FAMILY AND POWER RELATIONSHIP

Ayşegül DEMİR**

Dilek YEŞİLTUNA***

Öz

Bu çalışma, engelli kadınların aile ve iktidar ilişkisi bağlamında hem engelli hem de kadın olmanın zorluklarını ne şekilde ve nasıl deneyimlediklerinin analizini içermektedir. Araştırmada, engelli kadınların gündelik yaşam pratiklerini nasıl deneyimlediklerini, anlamlandırdıklarını, toplumdaki diğerlerini nasıl algıladıkları ve kendilerinin nasıl algılandığını anlamak amacıyla, nitel bir araştırma tekniği olan, yapılandırılmamış derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmeler, fiziksel engelli olan 26 kadın ile yapılmıştır. Verilerin çözümlenmesi sonrasında bulgular *cinsellik ve istismar, evlilik ve boşanma, aile ve çocuk, sağlık, kentsel yaşam* olarak dört ana tema üzerinden betimlenmiş, yorumlanmış ve değerlendirilmiştir. Çalışma, engelli kadınların aile ve iktidar ilişkisi bağlamında, gündelik yaşamlarında karşılaştıkları sorunları ve zorlukları, sahip oldukları sosyal koşulları ve ilişkileri çerçevesinde, kendi çabalarıyla aşmaya çalıştıklarını ve bu sınırlar içinde kadın kimliklerini inşa ettiklerini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Engelli Kadın, Evlilik, Aile, Gündelik Yaşam, İktidar İlişkisi.

Abstract

This study covers the analysis of how women with disabilities have experienced the difficulties of being both disabled and women in the context of family and power relationship. In the research, unstructured in-depth interviewing, which is a qualitative research pattern, was chosen to understand how women with disabilities experience and understand practices in daily life, how they perceive the others in the society and how they are perceived. Interviews were conducted with 26 women with physical disabilities. Following the analysis of the data, the findings were described, interpreted and evaluated on four main themes as marriage and divorce, sexuality and abuse family and child, health and urban life. The study reveals that in the context of family and power relationship, disabled women are struggling to survive the problems and difficulties encountered in everyday life by their own efforts within their own social conditions and relationships, and they form their identity as women within these boundaries.

Keywords: Gender, Disabled Woman, Marriage, Family, Daily Life, Power Relationship.

1. Giriş

Sıradan insanlar, iş, aile ve komşuluk ilişkilerinden oluşan gündelik hayatlarının dünyasını açacak güce sahip olmadıkları gibi bu yaşamları, onların ne yönetebilecekleri ne de kavrayabilecekleri nitelikteki iktidar ve güçler tarafından biçimlendirilmektedir (Mills, 1974: 7). Foucault (2017), iktidar ilişkisinin beden maddesel varlığıyla gerçekleştiğine vurgu yapmaktadır. Öyle ki beden, artık çözülmeyen bir birim olarak görülmemektedir. İktidar mekanizması, insan bedeninin derinlerine inerek eklemlerini bozmakta ve onu yeniden oluşturmaktadır (Foucault, 2017: 208-211). İnsan bedeninin temsili olarak kadın ve erkekler için toplumsal olarak oluşturulmuş roller ve öğrenilmiş davranış beklentilerine işaret eden toplumsal cinsiyet rolleri (Ecevit, 2003: 83), gündelik yaşamda kadını erkeğin yanında daha kısıtlı alanlar içine sokarken kadının engelli olması bu durumu daha da pekiştirmektedir (Burcu, 2015: 93-94). Hemen hemen tüm toplumlarda görülebilen kadının ikincilliği, bir de engelli olma durumu eklenince toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında engelli kadını özel bir konuma yerleştirmektedir.

Toplumsal yaşamın bütünü düzenleyen kurallar, toplumun kendisini üretmesinde bir mekanizma görevi olarak toplumsal ilişkileri kurmaktadır. Bu anlamda toplumda hakim olan norm ve

* Bu çalışma, 2016 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yrd. Doç. Dr. Ayşegül Demir tarafından gerçekleştirilmiş doktora tezinin içerdiği saha verilerinin bir kısmı kullanılarak geliştirilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ayseguldemir@sinop.edu.tr

*** Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, dilekyesiltuna@ege.edu.tr

değerler sistemine işaret eden toplumsal kurumlar, yaşamın her alanını düzenleyen eşitlik, iyileştirme, zihniyet yapıları, ekonomik kaynakların dağılımı, iktidar ilişkileri gibi koşulları ortaya çıkarmaktadır. Bu koşullar, toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelinde engelli kadının konumunun belirlenmesinde belirleyici olabilmektedir. Çalışma, aile ve iktidar ilişkisi bağlamında engelli kadınların toplumsal yaşam içerisindeki durumlarını ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

2. Yöntem

Bu çalışma, toplumun içerdiği iktidar örüntüleri çerçevesinde engelli kadın olma durumunu derinlemesine inceleme ve anlama amacı taşıdığından *nitel araştırma yöntemi*; tutum ölçme, duygu ve düşünceleri ortaya çıkarma amaçlandığından verilerin toplanması aşamasında *derinlemesine görüşme tekniği* kullanılmıştır.

Örnekleme, var olan evrenden seçilen, araştırma problemini çözecek verilerin elde edilmesini sağlayan, evreni temsil eden evrenin alt parçasıdır (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2014: 70). Çalışma, İzmir kentindeki engelli derneklerine üye fiziksel engelli kadınları kapsamaktadır. Erkek, kadın toplam 51 kişiden oluşan araştırma grubunun 26'sı kadındır. Görüşülen kişilere ait bilgilerin kolaylıkla aktarılmasını sağlayan kodlamalar, toplumsal cinsiyete, yaşa ve medeni duruma göre yapılmıştır. E₁, K₂..., toplumsal cinsiyeti ve görüşme sırasını; 61, 44... rakamları yaş; E} Evli, B} Bekar, N} Nişanlı, Bo} Boşanmış ve D} Dul olmayı temsil etmektedir.

Verileri yorumlayabilmek, kavramlara ve ilişkilere ulaşabilmek amacıyla *betimsel analiz* kullanılmıştır. Özgün biçime sadık kalınıp bireylerin söylediklerinden doğrudan alıntılar yapılarak veriler betimlenmiştir (Kümbetoğlu, 2005: 154). Çalışma, *cinsellik ve istismar, evlilik ve boşanma, aile ve çocuk, sağlık, kentsel yaşam* temaları kapsamında betimlenmiş ve yorumlanmıştır.

3. Bulgular

3.1. Cinsellik ve İstismar

Tolumumuzdaki hakim normlar evlilik öncesi ilişkiyi kadınlara yasaklamaktadır. Bu bağlamda evlilik öncesi cinselliğin henüz toplumda kurumsallaşmadığını söylemek mümkündür. Fiziksel engellilerde de benzer şekilde cinsellik, evlilik yolu ile inşa edilmekte ve aile yaşamının önemli bir pratiği olarak yerini almaktadır. Cinselliğin yaşanabilmesi için meşru bir sebep olan evlilik, ihtiyaçları karşılamada önemli olmaktadır.

Şimdi bizim toplumumuzda biliyorsunuz...bizim toplumumuzda evlenmeden cinsel birliktelik yapamıyorsunuz...Yani bu toplumsal baskının engellilik ile alakası yok...Engelsiz bir insan için de, evlilik öncesi bir beraberlik çok görülen bir şey değil. Hatta görülse bile iyi kabul edilmeyen bir şey. (K₃₁, 38, Bo)

Burada kadınlar kendilerini cinsel olarak *bağımsız* ve *özgür* görmek istemektedir. Fakat toplumun evlilik öncesi cinselliği, engelli olan/olmayan ayrımı yapmaksızın ötelediği ifade edilmiştir. Cinselliğe ilişkin *ilk gece* deneyimleri paylaşılmıştır. Böylece, cinsellik geleneksel olarak onaylanmış evlilik ile bağdaştırılarak bekaret olgusunu kilit bir kavram haline getirmiştir.

...şimdi tabii ben de engelliyim hani bu şey yapıyo. Hani bir yerini acıtır mıyım? gibisine tedbirli davranıyo...Eşim dedi sen kızmışsın dedi yani ben de evet yani ben hiçkimseyle birlikte olmadım ki dedim. (K₃, 54, E)

Komşularım...ayy dediler, sen çok çıtı pıtısın işte damat çok hareketli...Cinsel olarak yetebilecek misin? Onlar beni eksik görüyorlardı...'Ay! hadi ilk geceyi atlattın. Biz çok korkmuştuk.' Niye korktunuz? Ne var yani? Giyotine gitmiyorum. Her evlenen kişinin yaşadıklarını yaşayacağım. (K₁₃, 50, E)

İlk gecem güzel olmadı... Sadece seks işçilerinin yaşadığı bir yere gitmiş. Dolayısıyla sağlıklı bir cinsel hayatı onun da olmamış. Yani toplumumuzda bir çok erkek, isterse engelsiz olsun yani fark etmiyor ilk deneyimlerini ...Seks işçilerinin olduğu yerlerde alıyorlar. Çünkü böyle bir ortam sağlanmıyor. (K₃₁, 38, Bo)

Tarih bedenleri inşa ettiği gibi birtakım bedenleri de dışa atmış ve onları anlaşırılığın sınırlarında konumlandırmıştır. Sokaklara çıktıklarında bir muamma gibi beliren bu bedenler, reddedilmiş ve aşağılanmış (Direk, 2015: 69). Buna rağmen engelliler, gereksinimlerini yaşama talebini dile getirmiştir. (Bilge vd., 2013: 12)

Bir evlilik için önemi veya bir erkek eş için önemi, çok fazla...Birlikte bir ilişkinin olmadığı yuvaların çok böyle çatırdadığını ya da yıkıldıklarına şahit olmuşumdur. Yani cinsellik, evlilik hayatında çok ön planda. Aslında engelli olmayanlarla hiçbir fark yok. Normal, nasıl sağlıklı kişilerin cinsel hayatları varsa bizimki de aynı şekilde. (K₂₇, 49, E)

Nitekim, özel yaşamlarında cinselliğe yönelik pratikleri idealize edilmekte ve engelli olmayanlardan farklı olmadıkları vurgulanmaktadır.

...toplumumuzda şöyle bir şey var engelli kız ve engelli erkek evlenemez ya da afedersin kadınlığını ya da erkekliğini cinsellik açısından ... yaşayamaz gibi bir şey var...Ben engelliyim. Karşıma gelecek kişi engelli. Hangimiz hangimize

bakacağız. Ben mi ona bakabileceğim o mu bana bakacak ve her zaman benim başımda ya da onun başında annesi, babası olmayacak...Ama bizim bakıma ihtiyacımız var. Birinin illaki bakması gerekiyor. Yani biri engelli ise diğerinin sağlıklı olması gerekiyor diye düşünüyorum. Bu herkes için geçerli değil. Bazı engelliler kendi ihtiyaçlarını kendileri giderebiliyorlar. (K₁₄, 30, N)

Burada, engellilik durumu eş tercihlerini de etkileyebilmektedir. "Hangimiz hangimize bakacağız" ifadesi engelli olmayan eşin tercih edildiğini göstermektedir. Yani, engellilik durumu kendi gerçeklikleri ile rasyonel düşünmeyi zorunlu kılmaktadır.

3.2. Evlilik ve Boşanma

Evlilik, ailenin, aile içi ilişkilerin, aile yapısını şekillendiren rol ve statülerin yaratıldığı asli bir birimdir (Eyce, 2000: 225). Kültürler arasında farklılık gösterse de, tüm toplumlarda geleneksel olarak oturmuş ve resmi olarak kabul edilmiş tek birliktelik şeklidir (Tarhan, 2014: 13). Toplumda aile inşa etmeye çalışan insanlar evlilik neticesinde bunu yapabilmektedir (Turan, 2014: 182). Hem modern hem de ilkel toplumlarda evlenme resmen tespit edildiği taktirde geçerli sayılmaktadır (Erdentuğ, 1967: 231). Evliliğin başlangıcı ve gerçekleşmesi bir dizi ritüel/tören sürecinden meydana gelmektedir. Bunlar, eşlerin tanışması, söz kesme, nişanlanma, nikah kesme ve düğündür (Yıldırım, 2013: 66). Törenleri vasıtasıyla törenin zamanı, mekanı, süresi, davetli sayısı, davetlilerin nitelikleri, gelin arabası, düğün pastası, davetiye, nikah şekeri, giyilen kıyafetler, çiflere takılan takılar, verilen hediyeler, konuklara yapılan ikramlar gibi birçok tüketim alanındaki tercihleriyle kişilerin yaşam biçimleri ve kimlik algıları hakkında bilgi sahibi olunmaktadır (Durutürk, 2008: 40).

Tarihsel ve toplumsal olarak inşa edilmiş evlilik engellilerde "nesnel gerçekliğin niteliğine sahip bir toplumsal dünya içerisine yerleştirildiği zaman nesnel bir gerçeklik" olmaktadır (Berger, 2005: 50). Toplumsal değişim sürecinde modernizmin etkisiyle birlikte evliliğe yönelik tutum ve davranış kalıpları değişim ve dönüşüm geçirmiştir (Yılmazçoban, 2010: 180). Engellilerin evlilik sürecinde her törensel aşama ve gösterge yeni bir anlam kazanarak aile inşasının temel bileşenlerini oluşturmuştur. Kentsel yaşam, evlilik öncesi törenlerin niteliklerini, süresini ve yapılış tarzlarını etkilemiştir. Flört ve evlilik arasındaki sürenin kısa olması bununla doğrudan ilişkilidir.

Benim niyetim çok ciddi dedi, ailemle hemen tanışmak istedi. Hemen eve geldi zaten ben çıkamam edemem deyince, zaten o zaman benim akülü arabamda yoktu... Normal manuel tekerlekli sandalyede onun beni götürüp getirmesi gerekiyordu. O şekilde dışarda görüşmemiz gerekiyordu, annemde dedi ki 'Tamam gelsin, dışarıda görüşeceğinize en azından burada görüşürsünüz, oturun' dedi. Sonra o geldi...Ben evlenmek istiyorum dedi. Ondan sonra hemen ailesiyle tanıştırdı, istemeye geldikleri akşam da zaten hemen yüzükler takıldı... Ayıryetten bir nişan yapmadık. (K₄₅, 41, E)

...istemeye geldikleri gün söz kestiler...Eskiden kızlar hayır istemiyorum diyemezdi. Ben babama sen bilirsin dedim. Babam da verdi...buranın yerlisi deyince, bi de zengin dedi. Yani zengin olmasa yine vermicekti...Zenginlik değil insanlık önemliydi benim için... (K₁₂, 57, E)

Bu durum, eş adaylarının kişisel tercihleriyle oluşturulmuş bir buluşma mekanı olmadığını göstermektedir. Eş adayının gözetim ve denetimi, ailenin bulunduğu ortak bir mekanda yapılmaktadır.

Önce benim babam anlattı işte benim kızım işte böyle böyle (engelli) diye. Hiç bakmayın ben her zaman arkasındayım. Hani böyle engelli olduğu için farklı bakıldığını hissettiğim anda olmaz dedi...görümcelerim tabi beni çok sevdiler onlarda ailece bana hiç hissettirmediler...O an tanıştılar, sonra söz kestiler. (K₁₆, 48, E)

Engellilik, aileler arası ilişkileri ve ailelerin çocuklarının evliliklerine bakışını etkileyen en önemli unsur olmaktadır. Engelli çocuğa sahip aileler, çocuklarının istismar edilmelerinden endişe duymaktadır. Söz konusu endişe ve kaygı, engelli çocuklar üzerindeki denetim ve baskıyı arttırıcı faktörlerden birini oluşturmakta, onların gelecek yaşamlarına yön verecek bir kararı özgür iradeleriyle alma olanaklarını kısıtlayabilmektedir.

Törensel aşamanın nişanlılık döneminde eş adayları birbirini iyice tanımakta, aileler arası ilişkiler pekişmekte veya niteliği, durumu belirlenmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, engellilerde söz/nişan bir arada/sadece biri seçilerek yapılabilmektedir.

Dedim hemen gönder aileni istesinler beni...Ailem biraz sıcak bakmadı. Dediler yengemler; 'durumun çok ağır, o sağlam. Yarın bir gün, problem olmasın' çünkü başta ana yok baba yok...Ondan sonra dedi abim, 'geri döndüğünde ben kabul etmem çocuklar kabul etmez seni. Şimdi dedi şu an ki durumunu, huzurunu bozma' Ben de dedim ki ben evleniyorum dedim. Denemekte yarar var dedim. Yarın öbür gün senin çocuklarından bir bardak su isteyemem...aile arasında bir nişan yaptık. (K₂, 44, E)

Burada, engelli olmayan eş adayına karşı ailenin denklik arayışı ve önyargısı söz konusudur. İfadeler, boşanma durumunda engelli kadının ailesi tarafından yalnız bırakılacağını göstermektedir. Yani,

engelli bireyin evlilik gibi sosyal bir olaya dahil olması, dönüşü olmayan bir sürece girmesi olarak gösterilerek, engelli kadın eşine ve evliliğe mahkum edilmektedir. Böylece, boşanmış kadına yönelik olumsuz tutum, boşanmış engelli kadında daha da güçlenmektedir.

Hani nişanlığımı da tuvalet şeklinde yaptırdım...Arabamı (akülü sandalye) kapatacak şekilde yani tuvalet yaptı. Arabam hiçbir şekilde görünmedi. Yani normal, boyum kısa ama ayaktayım gibi bir görünüm verdi. (K₁₄, 30, N)

Törenselleşen alanlarda, gözetim altında olma durumu ile engellilik durumu bağdaştırılmaktadır. Akülü arabanın görünmez kılınması ve ayakta duruyormuş hissi veren giysi dikimi engellinin kendi gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu durum aslında çok rastlanan engelli törenlerine karşı toplumun sergilediği olumsuz davranışlardan kaynaklanmaktadır.

Evlilik sürecinde geleceğe yönelik duygusal, sosyal ve ekonomik bir yatırım olarak kabul edilen çeyiz engellilerde eksik olması, evlilik gibi geleceğe yönelik bir projeye sahip olmalarındaki zayıflığı ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, nüfus cüzdanının olmaması, nikahsız birliktelik gibi durumlar da sosyal kaynak aktarımının zayıflığını ve sınırlılığını göstermektedir.

Maalesef benim hiç çeyizim olmadı neden olmadı? Ha engellisin yarım bir gün evlencen de nasıl bir ev geçindirirsin?...çeyiz yaparsın sandıkta sadece kalcak. Öyle bir gün geldiğinde nasılsa herşey hazır, alırsın, yaparsın dediler. Öylece gitti benim ömrüm. Ben hep başkalarının çeyizlerine elimden geldiğince katkılarda buldum...çeyizinizde ne yaptınız? İnanın ki bir oyaly mendilim bile yok çeyizimde. Bu bir gerçek. (K₆, 55, E)

Çeyiz yapmazdım çünkü evleneceğim hiç aklıma gelmezdi. Hep hani ben engelli olduğum için yani kimse benimle evlenmez gibi. Ama eşim karşıma çıkınca bu düşüncelerim değişti. Evleneceğim dedim. (K₄₄, 36, D)

Ben çeyiz falan da hazırlamadım. Hani ben evlenmeyeceğim diye, evliliği düşünmüyorum diye. Biz dört kardeşlik. Dört kızız. Tabii yapılanlar hep onlara gitti, çeyiz olarak. Hatta ben eşimle tanıştığımda, benim hiç yerim çeyizim yok demiştin. (K₄₅, 41, E)

Yani çok çabuk evlendim. Benim çeyiz meyizde yok, öyle hiç çeyizim falan yoktu. (eşi) bana maaş kartını verdi, ben aldım. Bizim aile de öyle maddi sıkıntı içindeydi. Bir gelirimiz, bir şeyimiz yoktu. Yani babam normal bir emekliydi zaten. Taksitle o, bu alındı. Biz kendimiz eşyayı tamamen düzdük (K₃₃, 55, D)

Çeyizimde de hiç tanımadığım insanlardan yardım gördüm. Siz mesela beni tanıyor sunuz, sizin tanıdıklarımız, onun tanıdıkları, diğer tanıdıkları falan derken bütün çeyizim hiç evlenmeyeceğim derken bir anda herşeyim oldu ama sadece gerekenler, ihtiyaç olanlar. Yani ütüdür, küçük mini fırındır, tüptür, ne bileyim öyle şeyler. (K₄₅, 41, E)

Çeyizim de vardı, kendim yaptım, çevreden çok az geldi. Ben zaten çalıştığım için birçok şeyi bile hazırlamıştım. Yani o tür sıkıntılarımız olmadı ama şunu da itiraf etmeliyim ki annesi de birçok açıdan destek oldu. (K₅₁, 49, E)

Ailenin kuruluşunda, ekonomik kaynak aktarımının geleneksel bir biçimi olan çeyize sahip olmama durumu, evlilik gündeme geldiğinde aile, sosyal çevre ilişkilerinin sürece dahil olmasıyla informal biçimde giderilmektedir. Bunun yanında, engelli kadının çalışma yaşamında yer alması ve düzenli bir gelirin olması, sözkonusu süreci kolaylaştırmaktadır.

Engelli bir bireyin evliliğe hazırlık aşamasında yapması gereken en önemli işlerden biri kuracağı ailenin içinde yaşayabileceği bir konuta sahip olmaktır. Kendi koşullarına uygun kiralık bir konut bulma özellikle engellilerin karşılaştığı büyük güçlüklerden biri olmaktadır.

Evimiz kira. Ailem sırf benim için benim koşullarıma uygun asansörlü ev tuttular. Evin geniş olmasına da dikkat ettiler çünkü evde sandalyemle de gezebiliyorum. Beşinci katta oturuyoruz. Evimiz asansörlü...kiracıyız. Her gittiğimiz evde önce benim girip çıkışımın olabileceği uygun evler bulmak zorunda kalıyoruz. (K₅, 43, B)

O kadar acımasız ki insanlar, hani seni engelli görüyorlar ya, işe yaramaz zannediyorlar. Halbuki yani insanların temizliği de, pisliği de aslında kendinedir değil mi? Evlerini normal, sağlıklı bir kişiye verirken hiç soruyorlar mı? Sen temizlik nasıl yapabilirsin diye. Ben hiç böyle bir şeyle karşılaşmadım. Yani sağlamlardan duymadım ama engelliye ev verdiklerinde; ya adam bana resmen dedi ki 'Sen nasıl çamaşır yıkayacaksın, nasıl temizlik yapacaksın?' Hani orada bir şey diyemiyorsun çünkü evlenmene az kalmış, düğün hazırlıkları var. Tarih koyulmuş falan. Evi bir an önce bulmak zorundasın bütçene göre. Ya hani bir şey diyemiyorsun. Adam diyor ki; 'Camları nasıl sileceksin, bunu nasıl yapacaksın' Yani ev sahipleri bu konuda çok acımasızlar... Sonra baktım gene aynı muhitte bir tane ev buldum. Altı üstlüydü ev sahibimiz... biz girdiğimizde evin tezgahında, ekmeği kesemezdim. Yani o kadar kirliydi ev. Sonra oraya taşındığımda koltukların üzerlerine çıkıp cam siliyordum, camların kenarlarındaki tozları alıyordum, zaten benim her zaman kapım da açıktır...'Sen engellisin ama sağlam insanlara taş çıkartırsın. Tertemiz evin. Onlar utansınlar vermedikleri için evlerini' diyorlardı ve bugüne kadar ne kiramızda aksaklık yaptık ne de ev temizliğinde bir sorun olmadı. (K₄₅, 41, E)

Fiziksel mekan sosyal mekanın somutlaşmış halidir. Sosyal mesafeler, ilişki yapıları, kendini fiziksel mekanın düzenlenmesinde de gösterir. Toplumsal örgütlenmenin bir yansıması olarak mekansal

düzenlemeler, bütünsellik çerçevesinde insan yaşamını üretmekte ve yapılandırmaktadır (Yeşiltuna, 2016: 32). Engellilerin evlilik mekanlarını düzenleme süreçlerinde de, toplumun egemen değerleri yansımaktadır.

Evlilik sürecinin son evresini oluşturan kına/düğün/nikah törenleri, önemli bir anlam taşımaktadır. Kına/düğün törenlerinin bir gün arayla veya aynı gün içerisinde yapıldığı görülmektedir. Bu törenlerde çoğunlukla mekan olarak *kapının önü*, *sokak* tercih edilmektedir. Bu durum, sahip olunan ekonomik koşulların sınırlılığı ile ilişkili olmaktadır. Aynı zamanda gelin alma ve gelini düğün/nikah alanına ulaştırma (gelin arabası) ritüelini gerçekleştirebilmek için, belediyeler veya derneklerden tahsis edilen engelli minübüsü kullanılmaktadır. Dolayısıyla, engelliler için *kamusal araç* kurumsal boyutuyla evlilik sürecini destekleyen önemli sembolik bir gösterge olabilmektedir.

Çoğunlukla, düğünü ve nikahı bir arada yapma ya da sadece nikah kıyma tercih edilmektedir. Burada, kişisel tercihlerin yanı sıra ailelerin de etkili olduğu görülmektedir. Nikah yapmayı yeterli görenlerde, çoğunlukla *Fuar Evlendirme Merkezi* tercih edilmekte ve nikah sonrası arkadaş çevreleri ya da yakın tanıdıklarından oluşan bir grupla *aralarında düğün yerine idame edebilecekleri küçük çapta bir eğlence* düzenlenmektedir.

Engellilerde nikah konusunda dikkati çeken bir olgu, *nikahsız birliktelik* olmaktadır.

Ben bir dönem nikahsız yaşadım. Şöyle bir sorunum vardı benim. Benim ailem bana kimlik çıkartmadı. Benim okuyamama sebepim de buydu. Aslında kimliğim yoktu...Ben eşimle tanıştığında da yoktu. Şöyle söyleyeyim. Ben evlenmek istiyordum onunla. Ailelerimiz karşı çıkıyordu. İş uzuyordu. Biz kendi evimize taşınmaya başlayalım dedik. Hemen hoca nikahı yaptık...kimliğimi çıkarttım ama bir süre nikah yapmayalım dedim. Bir yıl da nikahsız oturdum...açıkçası çünkü benim için gönül bağı önemlidir. Hani nikah, bir imza bir şey ifade etmiyor benim için...nikah nedir? Kadının haklarını savunan bir şeydir ama benim haklarımı zaten benim elime veren bir eşim vardı zaten. (K₁₉, 38, E)

Ben nikahın çok da önemli olmadığını düşünüyordum. Nişanlandık. Evlendik. Düğün yaptık. Her şey oldu. Sadece resmi nikah yapmadık. Bunu yapmamızın sebebi de neydi? Daha ilk eşinden boşanma olmamıştı...benim için imza önemli değildi. Yani ama çocuk olduktan sonra artık önemli olduğunu fark ettik. Yani resmi olarak bir nikahımızın olması gerektiğini fark ettik ama kimlik çıkabiliyormuş. Yani illa ki nikah yapmana da gerek yokmuş. (K₃₁, 38, Bo)

Nikahsız birlikteliğin sonuçlarından biri olan çocuğun *kimlik* sorununun, yasal düzenlemelerle çözülebilmesi hissedilen toplumsal baskıyı zayıflatmaktadır. Nikahsızlık, engelli kadın için ekonomik yükümlülük almak istememe gibi ekonomik ve sosyal etkenler temelinde ortaya çıkarken, kadının bu anlamda engellilik durumunu rasyonalize ediyor olması da formel evlilik bağının kurulmasını zorlaştıran faktörlerin dayatmasından kaynaklanmaktadır.

Evliliğin sonlanmasında, genel olarak ekonomik koşulların öne sürüldüğü görülmektedir. Kent ekonomisi ile mücadele edemeyen evli fiziksel engellilerde boşanmalar büyük ölçüde istihdam sorunu ve ekonomik gelir kaybına dayanmaktadır. Evliliğin sonlandırılması ile aile ilişkilerinin niteliği hakkında *çünkü her şey maddiyata dayanıyor* ifadesi bu duruma kanıt niteliği taşımaktadır.

Boşanma durumu, bir *yıkım* olarak ifade edilmektedir. Eşlerin aile içi ilişkileri veya diğer sahusların evlilik ilişkilerine müdahale etmeleri boşanmayı doğrudan etkileyen sebep olarak görülmektedir.

Biz boşanmanın eşimden döndük yıllar önce. Ailesi yüzünden...eşim oraya gidiyordu. Her oraya gittiğinde bunu doldurup benim üzerime salıyorlardı. Bilemiyorum bana anlatmıyordu ama geldiği zaman evde huzursuzluk, kavga. En ufak şeyden kavga çıkarıyordu. Şiddet de vardı ama benim arkamda kale gibi bir adam vardı. Yani babam vardı, çekip beni aldı. Onu da kovaladı. 'Çocuğuma da, torunuma da bakarım' dedi, 'Benim sofranın kırıntıları ile bile doyar onlar' dedi. (K₄₂, 52, E)

Evliliğin duygusal faktörlere veya kişilik haklarına dayanarak sonlandırılması da mümkün olmaktadır. Bu durum çoğunlukla evli çiftlerin birbirlerini *aldatması* ve *ihanet etmesi* sonucu ortaya çıkmaktadır. Paylaşım ve yardımlaşma temelinde inşa edilen evliliğin, sadakatsizlik sonucunda sonlandırılması gerektiği düşünülmektedir.

Benim paramı çalmayacak benim evime ihanet etmeyecek. Yani bi yerden bişey çalıp benim evime getirmeyece. Benim evimdekilerle avunmayı bilecek...ama benim kocam gidip komşumun veya başkasının malını çalıp da benim evime getirirse ben bunu kabul etmem...hemen boşanırım...benim evime ihanet etmeyecek, bana ihanet etmeyecek, başka biri olduğunu duyarsam onu ikaz ederim. Beni beğenmiyordun madem niye evlendin? (K₂, 44, E)

Yani benim boşanma sebepim sadece aldatma olurdu. Aldatılırsam ya da bir gün aldatıldığımı öğrenirsem benim ilişkim biter. Bu evliliği yürütemem. Ben evlenirken herkes bana aldatılırsın. Sen engellisin derken, hayır! ben kendime güveniyorum asla aldatılmam diyerek evlendim. Belki hiç duymamışım. Belki de hiç hissettirmemiştir...Bugün zaten öyle bir fırsatı yok benim eşimin. Zamanının çoğunu benimle geçirir. (K₁₉, 39, E)

Kişilik hakları yönünden fiziksel şiddet etkeni de, boşanmada önemli bir rol oynamaktadır. Bazı evliliklerde fiziksel şiddet aile içerisinde devam etse de, ekonomik faktörler, çocuk sahipliği evliliğin sürdürülmesini getirebilmektedir.

Ya Allah korusun! insanız sonuçta. Yani dayanabildiğimiz şeyler var, dayanamadığımız şeyler var. Ya şimdi eğer benim evliliğim bitcek olursa, ilk başta tahammül edemeyeceğim şeylerden biri şiddet (!) Asla şiddeti sevmem, göstermem de.... Karşı karşıya oturup sohbetle sorunları çözmeden yanayım. İnsanlar konuşa konuşa, hayvanlar koklaşa koklaşa anlaşılarmış. Niye oturup da sorunlarımızı karşılıklı çözmek varken, birbirimize tekme tokat girelim, canımızı yakalım, yüzümüzü, gözümüzü morartalım. (K₆, 55, E)

Hayal kırıklığına uğramıştım. Böyle bir evlilik bana göre değildi ama ben o evliliğin içindeydim. Şimdi artık kendimi öyle bir hissediyorum ki bir kaosun içine girmişim oradan çıkamayacağım gibi geliyordu. Çünkü bir kere evlenmişsin. Hani toplumda kolay kolay da boşanamıyorsun. Ondan sonra böyle çok hayal kırıklıklarım oldu. Ben sanıyordum ki hani evlilik sevgi demek...Ailedeki kadın kavramı onun kafasında nasılsa, bu şekilde uyguladı. Üvey annesini çok şiddetli bir şekilde döven bir babası vardı. Yani model olarak kimi aldınysa o şekilde davrandı. (K₃₁, 38, Bo)

Eşim engelli olduğu halde şiddet uyguluyordu. Çocuğumuz dünyaya geldi. Belki çocuğumuzdan sonra düzelir dedim ama maalesef çocuktan sonra senin ailen bize gelmeyecek, kimse gelmeyecek, işte ben buyum ister kabul edersin, ister çeker gidersin, aşığılamlar, kadınlık olarak rencide etmeler, yani çok çirkin davranmaya başladı. Korku vericiydi gerçekten. Yani eşimin eve geleceği saatte ben titriyordum çünkü bir şeyler uygulayacağımı biliyordum. Yani o yüzden de en son dedim ki, tamam seni mahkemeye veriyorum. Bu iş burada bitsin. Bütün masrafın da bana ait. Yeter ki beni bırak çünkü yedi yıl sonra artık çekemez hale geldim. Benim engelim sadece ayağımdan. Ortopedik engellyim. Onunla evlendikten sonra gözlerimde gözlük oldu ağlamaktan. Beynime vurulmaktan kafama vurulmaktan kulağımda da cihaz kullanıyorum yani. (K₃₂, 46, Bo)

Evliliğin sonlandırılması sonrasında, çocuk varsa aile ilişkilerinin işlevi ve niteliği önemli olmaktadır. Çocukların psiko-sosyal yönden gelişimi için evlilik sonlansa da, aile ilişkilerinin sürdürüldüğü görülmektedir.

Biz anne baba anlaşamıyoruz. Ayı evlere çıkacağız dedik ama tabi bir şey demedi, anlamadı çocuk. Sen istediğin zaman babana gidip geleceksin dedim. Baban buraya gelip gidecek. Kopmadık yani bir şey yok ortada. Sadece aynı çatı altında olmak istemiyoruz dedik. O dönemlerde bir oraya, bir buraya gitti, geldi. Ona değişik geliyordu ama sonra sonra akli ermeye başlayınca, kendisini çok yerlere atmaya başladı. Hani neden ayrıldınız diye sorgulamaya başladı. Anlaşamadık anneciğim. Ondan sonra babasına sordu o zaman. Anlaşamadık o yüzden, biz yine aileyiz dedi babası. Sadece aynı çatı altında değiliz. Yani senin iki tane evin var. İstediyin zaman gidip gelebilirsin. Biz sadece kendi açımızdan anlaşamadık, ayrıldık ama senlik bir durum yok. Bak görüşüyoruz. Tiyatro yapıyoruz. Gezmelere gidiyoruz. Babanın eşi ile görüşüyorsun. Ben görüşüyorum. Bunlar çok iyi avantajlar yani. Yarın bir gün sende göreceksin. Eş olmak başka bir şey. (K₃₁, 38, Bo)

Genel olarak evliliğin sonlandırılmasının aile ilişkilerinde yaratacağı sıkıntılar ve zorluklar nedeniyle, boşanma olumsuzlanmaktadır. Çünkü zor koşullarda inşa edilen evliliğin bitmesi durumunda kadının sosyal, ekonomik güvencesinin olmaması nedeniyle, yalnız yaşamının daha da zor olacağı düşünüldüğünden boşanma bir yıkım, çöküş olarak değerlendirilmektedir.

3.3. Aile ve Çocuk

Ailenin toplum için temel bir örgütlenme biçimi olmasında, çocuğun uzun süreli bir bakıma ve yetişkinliğe geçişe kadar aileye ihtiyacının olması, yani biyolojik donanımının sunduğu yeteneklerin ötesinde, bir soyutlama ve üretme etkinliği yoluyla hazırlanması gerekmektedir. Modernleşen toplumlarda, ekonomik işlevlerinden arınan aile kurumunda, artık kültürleme yoluyla çocukların sosyalizasyonu işlevsel olmaktadır (Kaya, 109: 3). Çocuk bakımı, bu sosyalizasyonun ötesinde oldukça meşakatli bir süreci içermektedir. Çünkü bu süreç hamilelik, doğum ve doğum sonrası bakım dönemlerini kapsamaktadır. Engelli olmayan kadınlar için dahi zorluklarla ve yardımlarla geçen bu süreç engelli kadınlar açısından daha sıkıntılı ve zor geçmektedir. Engelli kadınlar, annelik özlemlerini giderebilmeyi, evlilik ile anlamlandırmış ve bunun sonucunda aile inşa etmişlerdir.

Anne olmayı çok istiyordum...Hani belki çocuğum olmayabilir diye düşünüyordum. Bazen evlatlık da olabilir diye düşünüyordum ama annelik daha ağır basıyordu. Evlilikten daha ağırdı. Ben her zaman bunu eşime de söylerim zaten. (K₃₅, 61, E)

...o kadar arzu etmiştim ki anneliği. ben çok ağır üç ameliyat yaşadım. Onlardan sonra Rabbim nasip etti. O dönemler çok zor dönemlerdi...Çevre sizi yeteri kadar yıpratıyor. Yani bunu her çocuğu olmayan ailelere de yapıyorlar. Fakat bizim bir farkımız da ha kendisi zaten özürlü ya, çocuk doğuramıyor ya da o kadar farklı yıpratıyorlar ki her şeyde, var mı? oldu mu? hamile kaldın mı? Sürekli sizi sözleriyle yıpratıyorlar. Yani bazen öyle bir hale geliyorsunuz ki duymamaya, aldırış etmemeye başlıyorsunuz. Böyle dönem dönem bazen bardak dolup taşıyor. Son haddine geliyor. Oturup ağlıyorsunuz veya saygısız bile olabiliyorsunuz. Zaten bir yararınız var. O yararınız sürekli kanatılıyor ve

iyileşmiyor...Sürekli zaten doktorların tedavisi altında olduğum için tahlil sonuçlarından belli oldu hamileliğim, inanamadım. Böyle bir dokuz ay fanusun içinde yaşattılar beni. Çok güzel, inanılmaz bir gururdu yani o. Hani bazı konuşanlara karşı sanki intikam almış gibi, işte o topluma girmek, yürümek, o bile farklı bir gurur yani. (K₂₇, 49, E)

Erkeğe dayalı iktidar söylemi, toplumda kadın olmanın önkoşulunun doğurganlığını ispatlama ve anne olma yargısı, engelli kadın için de geçerli olmaktadır. Ayrıca annelik, engelli olmasından kaynaklanan çevrenin aşagılamasından kurtulmanın da önemli bir aracı olma anlamını taşımaktadır.

Çocuk bakım sürecinin ilk evresini oluşturan hamilelik ile ilgili kadınların, engellilik durumları nedeniyle, çekincelerin olduğu gözlenmiştir.

Yani çocuğumun olmasını bende istiyorum ama yani onun geleceği için, anne özlemini yaşamak istemem...her istediğinde yanında olamazsam. Başına ufak şey geldiğinde, ben yanımda kimse olmadan dışarı çıkamıyorum. Yani onun o anda yanında olamazsam bu beni üzer, çocuğumu üzer. Bu yüzden çocuk yapmayı düşünmüyorum. Yani doğumdan, şöyle kendimle ilgili bir korkum yok ama ona bir zarar gelmesin. Çünkü ben hareketsizim. Yani karnımda ne kadar gelişir, ne kadar gelişmez, erken doğum mu olur, ya bu sefer onun yaşama şansı nedir? Ya sonuçta bir candan bahsediyorum. Onun hayatını riske atmak istemem. (K₁₄, 30, N)

Bu endişelerin giderilmesi ve bunun için neleri, nasıl yapabilecekleri konusunda, çoğunlukla çözüm olarak tıbbi destek almayı tercih etikleri ortaya çıkmaktadır.

Ben çocuk yapabilir miyim diye sormuştum. 'Sende kalça çıkıklığı var...Sezeryan olur. Hamilelik sürecini de ortopedi ile kadın doğum bir arada götürür' dedi. Hamilelik döneminde daha çok eğilme olacak o da daha çok baskı yapacak...Bana zararı ne kadar olur. Onu ölçüme gittim...doktorum bana sadece şunu dedi. Sen nefes aldığın sürece sorun yok dedi. Yeter ki nefesinde sorun olmasın. (K₄₅, 41, E)

Görüşmelerde, bazı fiziksel engellilerin ileri yaşlarda evlendikleri görülmüştür. İleri yaşlarda evliliğin yapılması, hamile kalabilme olasılığını düşürebilmektedir. Hem yaş faktörü nedeniyle hem de çocuğun yükünü taşıyamama endişesiyle çocuk durumuna kaygıyla baktıkları görülmektedir.

Çok erken yaşlarda normal evlilik yaşlarında olsaydım, çocuk sahibi olmayı isterdim ama bu yaştan sonra bir çocuk sahibi olmam benim için artık imkansız bişey. Ha bi çocuğun da yükünü taşıyabilirmiyim bilemiyorum ama tabi kadınlık duyguları ön plana çıktığında herkes bir anne olma duygusunu yaşamak ister. Erken yaşlarda evlenmiş olsaydım bir evlat sahibi olmayı isterdim...biz de o duyguları hayvanlar sayesinde sahiplenerek şey yapıyoruz artık. (K₆, 55, E)

Hamilelik esnasında düşük yapma genellikle görülebilen bir olay olmaktadır. Fakat bu fiziksel engelli kadınlarda çoğunlukla engellilik durumlarından kaynaklanmaktadır.

Hamile kaldım üç aylık bebeğim. Çok güzel gidiyordu herşey. Bebeğimi düşük yaptım. İlk bebeğimdi. Sonra altı yedi ay sonra yine hamile olduğumu öğrendim...Doktora dedim bu nedir? Dedim. Benim ümitlerim hep kuruyor. Çocuğum olacak derken vefat ediyor...Düşük yapıyorum. Ne oluyo dedim. Hemen araştırdılar, ettiler. Benim kanımda bir uyumsuzluk varmış. Çocuğu içerde boğuyor dedi doctor. (K₂, 44, E)

...diğer çocuğuma hamile kaldım erkekti. Onun ki biraz zordu. Dört ay geçtikten sonra vücudumda sızılar hissettim. Boğazına kordon dolaşmış...Çocuğumu daha fazla taşıyamadım. Sezeryanla çocuğumu aldılar. Yani dört gün yaşadı. Sonra da öldü. Ondandan sonra da bir daha çocuk istemedik. Eşim eğer bana zarar gelecekse ve bir daha üzüleceksem yapmamamız gerektiğini söyledi. (K₁₅, 54, D)

Doğum sonrasında ise, daha farklı evrelerle karşılaşmaktadır. Çocuğun büyüme süresi içerisinde gereken işleri nasıl gerçekleştirdikleri önem taşımaktadır. Özellikle çocuğun büyüme aşamasında kullanılan anakucağı, örümcek gibi sembolik göstergeler dikkat çekici olmaktadır. Bu araçları engelli anneler, çocuklarını büyütmede vazgeçilmezler olarak tanımlamakta ve onlara derin anlamlar yüklemektedirler. Çünkü onların hareket kısıtlılığı, sözkonusu araçlar, gereçlerle telafi edilmektedir.

Eskiden divanlar vardı. Eski sünger, yastıklar vardı. O sünger yastıkların üzerine koyuyordum kızımı, yastığı sürüyordum. Yerde emekleyerek onu çekiyordum, gidiyordum. Öyle öyle yatak odasına getiriyordum çocuğu. Yatak odasından çocuğumu karyolaya, karyoladan da kendi yatağıma yatırıyordum. Sonra bir aylık, bir buçuk aylık oldu 'anakucağı'yla getirmeye başladım. Anakucağıyla sürüklüyordum, ana kucağıyla götürüyordum, ana kucağıyla getiriyordum o şekilde. Eşim de kucaklamadığı için öyle bir formül bulmuştuk. Bir şeyin sıkıntısını yaşadığın zaman üretmeye başlıyorsun. Nasıl yapabiliriz, nasıl edebiliriz diye. O şekilde formül bulmuştuk. Süre süre götürüyordum, süre süre getiriyordum. Rahatlattı. Beni süngere göre daha rahatlattı. Ana kucağında bağlıyorsun en azından, çocuğun düşme riski yok. Hani sünger tabi ana kucağından daha farklı. Sonra 'örümcek' olayı oldu. Üç dört aylıkken ben örümceğe koymaya başladım çocuğumu. Örümcekte hemen zaten ayaklarına basmaya başladı. Bize böyle hoplata hoplata bakmaya başladı. Örümcekle de arkamdan geliyordu. Ben neredeysem çocuğum oraya geliyordu benimle beraber. Örümcek, ana kucağı benim için vazgeçilmezler oldu. (K₃₃, 55, D)

Engelli kadınların duygusal olarak yaşadıkları tüm sıkıntı ve sorunlar, hamilelik ve doğum sürecinde katlanarak karşılımlarına çıkabilmektedir. Bu durum, onların yüklerini daha da artırmakta ve gündelik yaşamlarının içerdiği güçlükleri aşmada daha fazla kaynağa ve hizmete ihtiyaç duymaktadırlar.

3.4. Sağlık

Hamilelik süreci, bu süreci yaşayan veya yaşayacak olan tüm kadınlar için geçilmesi zor bir aşama olarak görülmektedir. Toplumsal koşullar engelli kadınları bu süreçte daha dayanıklı bir tavır sergilemek zorunda bırakmaktadır. Sağlık durumlarından kaynaklı geçirdikleri bir dizi operasyonlar, bu dayanıklılığa kaynaklık eden deneyimler olmaktadır.

Çoğunlukla altıma bez bezledim. Yetişkin bezlerinden aldım. Bezledim çünkü hamilelik durumundan sonra hiç tutamadım. Bezlerin daha temiz olacağını düşündüm kendim açısından ve çevrem açısından. O yüzden hep bez bezledim. (K₂, 44, E)

Karşılaştıkları sorunları, maddi olanakları temelinde bazen basit görülen çözüm yollarıyla çözebilmektedirler. Sıklıkla kadınların sorunları, kendi ürettikleri çözüm yollarıyla halledilemeyecek kadar kurumsal nitelikte olabilmektedir. Hastane, kadın doğum poliklinikleri; jinekolog, ortopedist ve diğer sağlık çalışanlarının tutum ve davranışları gibi sağlık alanını ilgilendiren birtakım engeller bunlara birer örnektir. Özellikle kadın doğum polikliniklerinde *genital ultrason* gibi jinekolojik problemlerle karşılaşılmaktadır.

Ben kadın doğuma gittiğimde mesela hani genital ultrason çekiliyor...Baktım o masa çok yüksek. Ablamlar için çok zor olacak benim için de çok zor olacak oraya çıkmak. Ben hani dedim ki, bekarım. O da açıkçası benim hiç evlenmediğimi zannedip vajinal ultrason değil de normal genç kızlara yapılan karından çekilen ultrasonu çekti...diğerinde bile sedyeye çıkarken beni kucaklayıp o şekilde koyuyor ablamlar, yakınlarım. (K₃₈, 48, E)

Jinekolog muayenesi engellilere göre değil. Şimdi, Allah göstermesin eşime bir şey olsa, benim asla böyle bir muayeneye gitme şansım yok. Bu masaya çıkma şansım yok. Hani engellilere özel, işte daha alçak, daha erişkin, daha kullanışlı yani evet belki yüksek olması gerekir. Orasının da sana alttan ayarlı olması gerekir. Engelliler için yere iner, sonra kaldırılabilir. Yani bunun gibi bir şeyler yapılmalı. (K₁₉, 38, E)

Hamilelik esnasında hastanelerin alt yapı yetersizliği, bu sürecin elverişli geçebilmesinin önünde bir engel olmaktadır. Engelli kadınların çoğu, *sezeryan* ile doğum yapmak zorunda kalmaktadır. Bu durum onlarda, alt yapı sorunlarının daha iyileştirici görüldüğü özel sağlık kuruluşlarına eğilimi artırmaktadır.

Buca kadın doğuma gittim. Doğuma daha bir buçuk ay vardı. Buca bana dedi ki, 'biz size burada doğum yaptıramayız. Engellisiniz. Bu da bir risk. Sizi doğuma alamam. Üniversite hastanelerine gidin. Herhangi bir şey olsa müdahale edemeyiz' dedi. Üniversiteye gönderdi. Dedim benim hastanem ve doktorum var...Özel hastane olduğu için de her şey daha farklı. Benim böyle saçlarımı, yüzümü okşayarak doğuma alan doktorum vardı... Doğum sonrasında hasta bakıcılar, mükemmel ilgilendi. (K₁₉, 38, E)

Fiziksel engelliler için hamilelik ve doğum, *anne sağlığı* açısından hem tıbbi olarak hem de toplumsal olarak önemli bir takım engeller ortaya çıkarmaktadır.

Doğumdan sonra çok kilo aldığım için çok zorlandım. Yani nefes alışlar zorlanıyor. Yürümek zor oluyor. Yani benim dizlerim şu andan beri çok ağrıyor. Diz kapaklarımdan doktora gitmem lazım...Gidemiyorum doktora çocuktan dolayı...çünkü sürekli emiyor. (K₂₀, 30, E)

Hani bir engelliye bir tane evlat yeter diye düşünüyorum. Ağır oluyor engellinin yani karı koca ikisi de engelli olup çocukları olduğunda. Gerçekten ilgilenmek, bakmak, hizmet etmek, büyütmek, gerçekten çok zor. Zaten engelli kendi bedeni için ayrı bir telaş içinde. Bir de çocuğu için bir telaş içinde. İnanılmaz bir mücadele. Hani bunu çoğu zaman başaramayan insanlar da var. Benim de başaramadığım zamanlar oldu. çünkü neden? Hem eşim engelli, hem de şiddet uygulanıyor, maddi sıkıntılarımız var. Çok sıkıntı çektim...Çocuğumun etkilendiği de oluyordu. (K₃₂, 46, Bo)

Görüşmeler esnasında iki kadının genetik olarak engelliliğinin devam ettiği ortaya çıkmıştır. Yani, çocuklarına da engelliliğin geçtiği tespit edilmiştir.

Üç çocuğum var. En büyük çocuk 33 yaşında, erkek ve engelli ellerinden. Onun %40. Kızımın biri de %46. İkizlerden diğeri sağlam zaten bir şeyi yok. Oğlumdan olma bir torunum var engelli değil...Oğlumun ilk çocuğu için gelinime tembih ettim. Kesinlikle tek başına hamile kalma diye. Çünkü ben engelli olduğum için, engelli yaşamının ne kadar zor olduğunu bildiğim için istemedim...Geline tembih ettiğim halde beni dinlemedi, hamile kaldı. Sonra biz evham içindeyiz. Tabi doktor bize %50, %50 şans verdi...Ben götürdüm gelini üç boyutlu ultrasona. Ultrasonda çocuk engelli görüldü hatta benden çok çok ağır bir engelli... İstanbul'da genetik uzmanı bulduk. Türkiye genelinde Ankara ve İstanbul'da varmış...Doktor, bizi imkanlarımızla ailece alıp Avrupa'ya gönderdi. Ondan sonra Avrupa'da hastalığın adını buldular...Ondan sonra başladık biz yine tedavilerimizi yapmaya...Bir kızımız var şimdi 5 yaşında. (K₄₂, 52, E)

Şüphesiz toplumda genetik miras açısından merak edilen en önemli konulardan birini, engellilerin çocuklarının *engellilik durumu* teşkil etmektedir. Bu durum, ister istemez engelliler üzerinde toplumsal bir

baskı yaratmaktadır. Her ne kadar engelli kadınlar açıkca dillendirmeseler de, bu baskıların etkisi altında kaldıkları görülmektedir.

3.5. Kentsel Yaşam

Kentlerin yerel yönetim görevini üstlenen belediyelerin fiziki mekanların düzenlenmesi, halkın yaşam kalitesinin yükseltilmesi, kimsesiz, yoksul engelli, yaşlı, kadın ve çocukların gözetilmesi, yersiz ve yurtsuzlara iş bulunması ve korunması hizmetlerini götürme zorunluluğu bulunmaktadır (Sarıcı ve Yüksel, 2012: 53). Günümüzde giderek yaygınlaşan ve sıklıkla karşılaşılan mekanlar olarak site yerleşimi, dezavantajlı bir durum olarak ele alınmıştır. Yerel yönetimlerin kent uygulamasındaki etkisizliğinin kentsel yaşama katılımı zorlaştırdığı görülmektedir. Yerel yönetimlerden mutlak anlamda şeffaflık istenmektedir.

Şimdi büyük şehirde yaşamak engelliler için iyi güzel bir şey. Valiliğe gidiyorsun. Kaymakamlığa gidiyorsun. Hastanelere gidiyorsun. Sağlık ocağına gidiyorsun. Herşey var ama insanların bunlara ulaşması zor oluyor. Otobüsler bir dert, kaldırımlar dert. Belediyeler yaptık, engelliye uygun diyorlar amma (!) Hiç de bile uygun değil. (K₂, 44, E)

Yollarda kaldırımlara dikkat ettinizmi hiç? Ya başında ya da sonunda vardır rampa. Şöyle dediler: 'trafik düzenlemesi yapıldığından trafik lambalarının olduğu yerde de olur rampa ama diğer kenarlarda rampa yapamayız.' Siz oradan inmeye kalkarsanız, trafikte problem yaşarsınız diyorlar. Tamam buna kabulüm ama taksit duraklarını bu rampaların bir inişine bir de çıkışına koyuyorsunuz. Neden? O bize açamadığınız yola taksit durağını koyamazsınız! (K₅, 43, B)

Hastanelerde dahi zorlandığım oluyor. Örneğin hani Buca kadın doğum çocuk bölümüne oğlumu götürdüm...ikinci katta ve asansör yoktu. Oradaki görevliler sandalyeye çıkardılar...hem benim için zor hem o insanlar için zor. Mimari olarak tabi ki yetersiz...hala birçok apartmanda engelli girişi çıkışı yok benim evim de dahil olmak üzere. Hala birçok özel ve resmi kurumda engelli girişi çıkışı yok maalesef. (K₁₉, 38, E)

Her lavaboya oturamıyor engelli. Mesela engellilerin tuvalet ihtiyaçlarını giderebileceği, bence bu kalabalık yerlerde, çarşı gibi işte, fuar gibi, bu gibi yerlerde sık sık engelli tuvaletlerinin yapılması gerekiyor. Yani hemen hemen her kilit noktada engelli tuvaletlerinin olması gerekiyor. (K₃₁, 38, Bo)

Otobüsler bilirsiniz aşağı indirilir rampadan daha rahat çıksın diye...Akülüyle ters düştüm yere...iş çıkış saatiydi. Çok kalabalıktı. Bir kişi bile aşağı inmedi. Hatta şoför bile inmedi. Ben onu şikayet etmek istedim ama sonra ekmeğinden olsun istemedim. Kızım arkamdaydı. Neymiş! Refakatçi arkamdan tutmamış beni. Kızım beni tutamaz ki! O aküler o kadar ağır ki! Kızım nasıl tutabilir onu? Rampa inmediği için ben düştüm. Ucuz atlattım. Daha kötü olabilirdim. Yani kızım muhakkak ki çok kötü hissetmiştir bana yardımcı olamadığı için. (K₃₅, 61, E)

Yerel yönetim çalışmalarının İzmir kentinin bazı merkez ilçelerindeki uygulamalara birtakım eleştiriler getirilmektedir. Bunlardan bir kısmı şu şekildedir:

Ben doğma büyüme İzmir'li olduğum için, İzmir'i daha iyi tanıyorum. Karşıyaka gerçekten kendini bayağı bir aştı engellilere karşı. Bakıyorum ki, bir çok apartmanın girişinde, çıkışında rampa var. Kaldırımları, yükseklik olarak çok daha uygun ve rampalar çok daha güzel bir eğime sahip. Balçova'ya gelelim. Nerden, nasıl ineceğimi şaşıryorum. Ya o rampalar bizler için yapılıyor. En çok kullanan engelliler ama onun yanında çocuk arabası olan da kullanıyor. Çok yaşlı olan, baston kullanan da kullanıyor. Çünkü kaldırımdan bir yaşlı insanın inmesini düşünün. Ayağı kreçlidir, ayağı ameliyatludur adım atamaz. Ondaki yavaş adımlarla inmek daha kolay. Dimdik bir eğim ve ben oradan yüzükoyun böyle arabadan ön ön incem. Arabanın aküleri zaten ağır. Ben orda yüzükoyun kapaklansam. O araba zaten 60 kilo. Bir de onun, üstüme kapaklandığını düşünün (!) Ne olurum ben orda? Haşat olurum. (K₃, 54, E)

Bak şimdi şurda bir mağaza var (Konak). Hemen bak arkanda. Ben burayı defalarca söyledim. Dedim ki ya bir tane basamak var burda. Bir tane engelli sandalyesi giriş çıkışı yapın, yaptırmadılar. Türkiye'nin hem de İzmir'in bir numaralı mağazası yapmıyor. Kaç tane arkadaş buradan alışveriş yapmak istiyor. Bir adım, bir karış kaldırım bize çok büyük bir engel gibi gözüküyor. Aslında o kadar kolay, o kadar basit! Trilyonlar harcıyor üst geçit için. Ya bırakta birazcık engellilerin girişini çıkışını uygun yap. (K₂, 44, E)

Kentsel yaşam içerisinde insanların en yoğun görüldüğü caddelerde, sokaklarda, marketlerde, mağazalarda, alışveriş merkezlerinde, yollarda, kaldırımlarda, kafelerde, kamu/özel kuruluşlarda ve bunun gibi sayılabilecek kentin bir çok noktasında engellilere toplumun bakışı sosyal bilinç ile ilişkilendirilmektedir. Kente yapılan hizmetlerin ötesinde, kentte yaşayan insanların kentli olma ve kent hakkı (Harvey,2013: 69-43) gibi konularda bilinçlenmesi, bu yaşam alanı içerisinde konumlanan her bir bireyin farkındalığının olması ve duyarlı olması, üzerinde durulan önemli konular olmaktadır.

Ya toplumda zaten bu tip şeyleri çok yaşıyorsunuz. Hala da yaşıyoruz değişmez yani insanları değiştirmek çok zor bu saatten sonra. Bence gençleri değiştirmek lazım gerekir, çocukları eğitmek gerekir. (K₃₉, 33, Bo)

Hayat bizim için çok zor. Hiçbir şey bizim kolayımıza değil. İnsanların saygısı ve bilinci yok. Metroda ayakta durduğumu çok bilirim koltuk değneğiyle. Üstelik ayakta durduğunu bilirim. Kimseye bana yer ver diyemezsin de. İnsanların bilinci yok çünkü insanların eğitimi yok. İnsanlarda empati kurma çabası yok. (K₃₄, 34, E)

Devlet her ne yaparsa yapsın ama sosyal bilinç çok önemli...devlet biz engelliler için mesela çok güzel şeyler yaptı. Biz eskiden gidip saatlerce hastanede kuyruk beklerdik ama şimdi bir numara aldığınızda bakıyorsunuz beş dakika sonra sizi çağırıyorlar. Bunlar çok güzel ama...devlet ne yaparsa yapsın insanlarda bu kafa değişmediği sürece siz hiçbir şey yapamazsınız. Yani insanlar değişmeli, bu okumakla mı? Haşa. Bence okumakla da alakalı değil. İlim, ilim bilmektir, ilim kendini bilmektir. İnsanlar kendisini bilmedikten sonra siz ne yaparsanız yapın bir arpa boyu yol alamazsınız. (K51, 49, E)

Her yıl aralık ayında düzenli olarak kutlanan Engelliler Haftası'nın, prosedür gereği kutlanıldığı, yapılan kutlamaların gerek içeriğinin gerekse uygulanma şeklinin engellilerde aşagılanma ve araçsallaştırılma düşüncesi yarattığı görülmektedir.

Yani mesela senede bir gün Engelliler Günü yapıyorlar ya, 3 Aralıkta oluyor. Bence gösteriş o, hepsi yalan...kurbanlık koyun gibi orada sizi diziyorlar. İşte valiler, kaymakamlar geliyor. Merhaba, engelliler gününüz kutlu olsun, görüşürüz, hepsi gidiyor...senede bir gün neden hatırlıyorsun ki? Bizim her yerde telefonumuz var, bir kere bir mesaj at değil mi? (K46, 50, E)

Sadece engelliler haftasında hatırlanılmasına tepki duymakta ve bunun için yapılan organizasyonlara artık katılmak istememe eğilimi güçlenmektedir. Bu durum, kendilerine yönelik her türlü çalışmada ilişkilerin sürdürülebilirliğine önem verdiklerini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, cinsellik ve istismar, evlilik ve boşanma, aile ve çocuk, sağlık, kentsel yaşam olarak oluşturulan temalara göre değerlendirilmiştir.

Toplumda engellilere yönelik önyargıların engellilerin dünyasında geçerli olmadığı ortaya çıkmaktadır. Fiziksel gereksinim ve evlilik pratiği olarak cinsellik, engellilerin yaşamlarında ve evlilik ilişkilerinde önemli rol oynamaktadır. Cinselliğin olmaması veya çeşitli etkenlerden dolayı olamaması, evliliğin sonlanmasının önemli nedenlerinden sayılmaktadır. Çünkü cinsellik, evliliğin vazgeçilmez parçası olarak görülmektedir. Aktif cinsel yaşam, hamilelik, çocuk gibi olgularla topluma ispatlanmaktadır.

Evlilik süreci, toplumsal onaya yönelik törenleri ve gösterileri içermektedir. Törensiz alışverişler engellilikten kaynaklı hareket kısıtlılığı nedeniyle eş, dost, akraba ve arkadaş eşliğinde gerçekleşmektedir. Evlilik masraflarının mevcut olanaklar temelinde, ailesel kaynak transferi olmaksızın karşılandığı görülmektedir. Engellilik durumundan dolayı geleceğe yönelik projelerinin zayıf olması, çeyize karşı sosyal, duygusal bir eksiklik yaratmaktadır. Bu nedenle hiç çeyiz hazırlanmamakta ya da hazırlananlar dağıtılmaktadır. Gelin arabası ihtiyacına genellikle, belediyelerden, derneklerden tahsis edilen kamusal araç ile çözüm bulunmaktadır. Kiralık ev konusunda, uygun şartların taşınmamasının ötesinde, ev sahiplerinin önyargılı tutumları zorluk yaşatmaktadır.

Annelik özelemleri, evlilik ile anlamlandırılmaktadır. Geç evlenmelerden kaynaklanan yaş faktörü hamile kalmayı olumsuz yönde etkilemektedir. Hamile kalanların çoğu, engellilik durumu nedeniyle sezeryan yoluyla doğum ya da düşük yapmaktadır. Engelli olan ve olmayan kadınların doğum süreci arasında teknik olarak eşitsizler bulunmaktadır. Hastane araç ve gereçlerinin yeniden yapılandırılması; hastane personelleri, hemşireler ve doktorların engellilere yönelik tavır ve davranışları önemli olmaktadır. Doğum sonrasında tuvalet gibi zorunlu ihtiyaçlar, kendi olanaklarıyla karşılanmak zorundadır. Bu durum, devlet tarafından görevlendirilen personellerin bakım hizmetini sağlamasını gerektirmektedir.

Gündelik yaşamlarında hayati önem taşıyan araçlar olarak, anakucağı, örümcek, kement çocuk bakımı sürecinde koşulları kolaylaştırmaktadır. Aynı şekilde kendilerinin hareket kabiliyetini artıran aparatlar yaşam kaliteleri açısından temel olmaktadır. Dolayısıyla, böylesi araç, gereçlerin her engelliye ücretsiz olarak sağlanması bir gereklilik olarak kendini ortaya koymaktadır.

Engellilik durumu değişse de kentsel yaşamın yarattığı sınırlılıklar, içerdiği riskler ve ötekileştirici koşullar, engellilerin ailesini olumsuz yönde etkilemektedir. Kentlerde kaldırımlar, rampalar, tuvaletler, otoparklar, otobüsler, taksiler, alışveriş merkezleri, kafeler, marketler gibi halka açık yerlerde sorunlar yaşanmaktadır. Aynı zamanda, toplumsal mekanlarda ötekileştirme, acıma, küçümseme gibi davranışlara maruz kalınmaktadır. Toplum açısından çok basit olarak görülebilecek bu tür detaylar, sağlıklı bir yaşamın sürdürülmesinde gerekli olan ulaşım ve etkileşim koşulları açısından ciddi risk alanları oluşturmaktadır. Bu durum, engelli bireylerin kentsel yaşamın sürdürülmesinde her bireye eşit tanınan toplumsal kaynakları kullanım haklarından yararlanılmasını engellediği gibi, mevcut olumsuz, dezavantajlı konumlarının tekrar üretilmesine, devamlılığına hizmet etmektedir. Bu nedenle, topluma engellilik konusunda *sosyal bilinç* kazandırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- BİLGE, Ayşegül vd. (2013). *Engelli Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması ve Eğitim Müdahalesi İle Ölçeğin İlk Uygulanması* (Proje No: 12ASYO003), İzmir: Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje Raporu.
- BERGER, Peter Ludvig (2005). *Kutsal Şemsiye Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları*, A. Coşkun (Çev.), İstanbul: Rağbet Yayınları.
- BURCU, Esra (2015). *Engellilik Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayınları.
- DİREK, Zeynep (2015). *Judith Butler: Toplumsal Cinsiyet ve Bedenin Maddeleşmesi Cinsiyetli Olmak Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar*, Zeynep Direk (Der.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- ECEVİT, Yıldız (2003). "Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir?", *Cumhuriyet üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 4, s. 83-88.
- ERDENTUĞ, Nermin (1967). "Türkiye'nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Görenekleri ve Törenleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, S. 4, s. 27-64.
- EYCE, Berrin (2000). "Tarihten Günümüze Türk Aile Yapısı", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* S. 4, s. 223-243.
- FOUCAULT, Michel (2017). *Hapishanenin Doğuşu*, Ankara: İmge Yayınları.
- HARVEY, David (2013). *Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru*, İstanbul: Metis Yayınları.
- KAYA, Nilay Çabuk (2011). "Aile ve Çocuk", *Aile Sosyolojisi*, Eskişehir: TC. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2306. Açıköğretim Fakültesi No: 1303.
- KÜMBEOĞLU, Belkıs (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- MİLLS, Charles Wright (1974). *İktidar Seçkinleri*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- SARICA, Pınar Soykut & Yüksel, Elçin (2012). "Yerel Yönetimlerde Sosyal Sorumluluk Projesi Uygulaması Olarak Sosyal Hayata Katılım: Engelsiz Yaşam", *Çalışma İlişkileri Dergisi*, C. 3, S. 1, s. 48-66.
- Turan, Zeynel (2014). "Geçmişten Günümüze Makedonya Türklerinin Evlenme Düğün Gelenekleri", *NWSA-Fine Arts*, C. 9, S. 4, s. 181-191.
- Tarhan, Nevzat (2014). *Evlilik Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Turner, Bryan S. (2008). *The Body & Society Explorations in Social Theory* (3rd Edition), SAGE: London.
- Yeşiltuna, Dilek (2016). *Küreselleşme ve Kırsal Dönüşüm: Komşu Mahalleden "Butik Site"ye Sandalye Marketten "Slow Food"a*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Yıldırım, Ergun (2013). "Ailenin Tanımı, Türevleri ve İşlevleri", *Aile Sosyolojisi*, Kadir Canatan ve Ergun Yıldırım (Ed.), İstanbul: Açılım Kitap.
- Yılmazçoban, Muhsin (2011). "Evlilikte Çiftleri Etkileyen Unsurlar ve Arkadaşlık İlkeleri", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 178-195.